

8

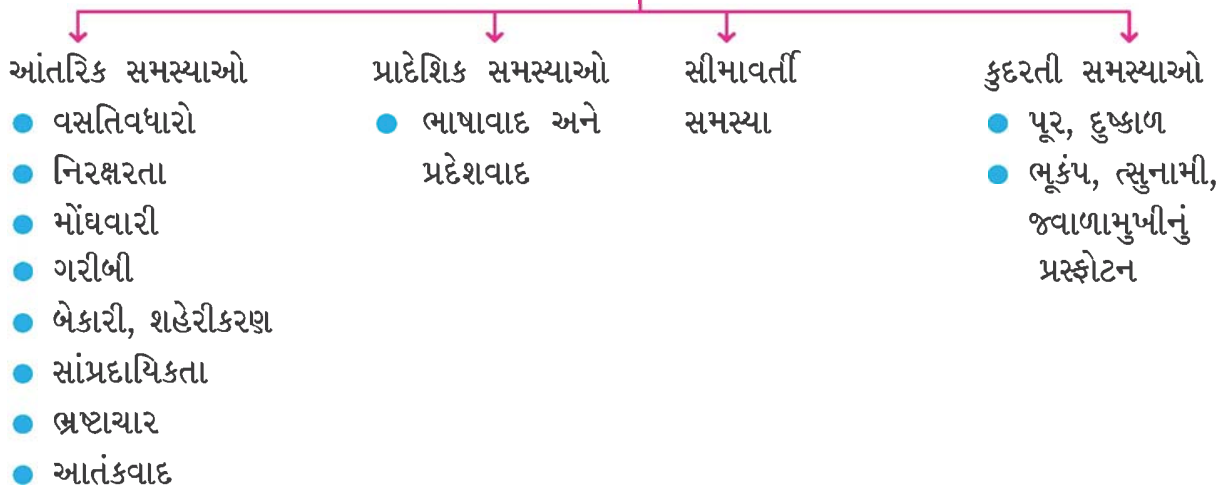
ભારતની સમસ્યાઓ અને ઉપાય

આપણાં ભૌતિક સાધનો બદલાયાં છે; પણ પ્રજાની કેટલીક આંતરિક બાબતોમાં અપેક્ષિત બદલાવ થતો નથી. પ્રમાણિકતા, નૈતિકતા, નાગરિકની સમજ - ફરજો, પરિવહનની જાગૃતતા, પર્યાવરણ-સુરક્ષા, વૈજ્ઞાનિક અભિગમ તરફી વલણ વગેરેમાં હજુ ઉદાસીનતા જોવા મળે છે. હજુ પણ સમાજ વહેમો, નિરક્ષરતા, અજ્ઞાનતા અને અંધશ્રદ્ધામાંથી સંપૂર્ણપણે બહાર આવ્યો નથી.

સ્થાનિક સ્વરાજ્યની સંસ્થાઓ, શિક્ષણસંસ્થાઓ અને સ્વૈચ્છિક સંસ્થાઓ દેશના વિકાસમાં અગ્રિમ ફાળો આપી રહી છે, જેથી સામાજિકતા અને વ્યાવસાયિકતાની પ્રગતિ કે વૃદ્ધિ ગોઠવાતી જાય છે. સમાજરચનામાં બદલાવ થતો જાય છે, જે ઘણી સારી બાબત છે.

હજુ પણ કેટલીક સમસ્યાઓ પડકારરૂપ છે. ગંદકી, બેકારી, ગરીબી, નિરક્ષરતા, ત્રાસવાદ ચિંતાનો વિષય છે. જે અંગે આપણે વિચારીએ અને તેના ઉપાય શોધીએ. “વસુધૈવ કુટુંબ”ની ભાવના સાકાર કરીએ.

ભારતીય સમસ્યાઓનું માળખાગત સ્વરૂપ નીચે મુજબ છે :

આવી સમસ્યાઓ પૈકી કેટલીક સમસ્યાઓ વિશે આજે આપણે વાત કરીએ અને તેના ઉપાયો વિશે જાણકારી મેળવીએ.

વસતિવધારો :

પ્રસંગ : માલવને તેના મામાનાં લગ્નમાં જવાનું હતું. તેની મમ્મી સાથે તે બસ-સ્ટેન્ડે આવ્યો. ત્યાં માણસોની ભીડ હતી. બસ આવી પણ તેમાં જગ્યા ન હતી. ધક્કામુક્કી થતાં બસમાં ચઢી ન શકાયું, તેથી તે સમયસર મામાને ઘેર ન પહોંચી શક્યો. શું કારણ ?

8.1 વસતિવધારો

પ્રવૃત્તિ

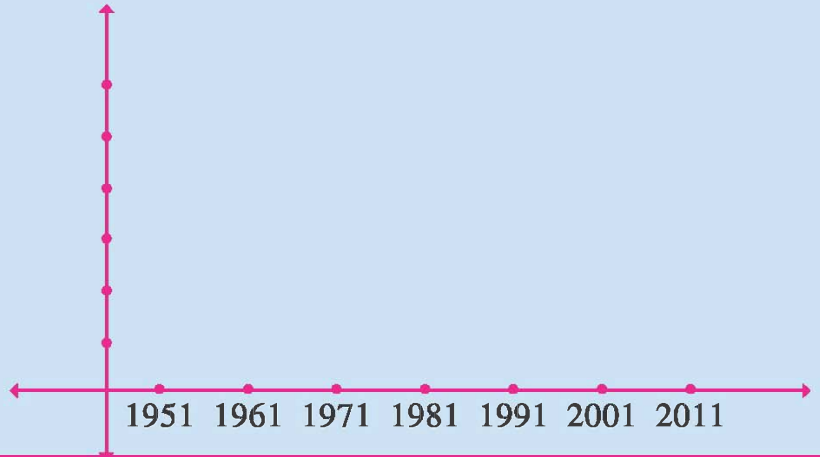
આવાં, તમને જોવા મળતાં ભીડવાળાં સ્થળોની યાદી કરો.

આપણે અગાઉના પ્રકરણમાં વસતિવધારો અને તેની અસરોનો અભ્યાસ કર્યો છે. મોટા ભાગની સમસ્યાઓનું મૂળ વસતિવિસ્ફોટ છે. ચાલો આપણે વસતિવધારો અટકાવવાના ઉપાયો વિશે વિચારીએ. વધતી વસતિ સામે સાધન-સુવિધાઓ વધારવી પડે છે. વધતી જતી વસતિને લીધે જ દેશમાં થયેલી પ્રગતિ ઓછી દેખાય છે.

પ્રવૃત્તિ

1951થી 2011 સુધીની વસતિવૃદ્ધિનો ગ્રાફ તૈયાર કરો. (યોગ્ય સ્કેલમાપ લો.)

1951	31.60
1961	43.92
1971	54.81
1981	68.33
1991	84.64
2001	102.87
2011	121.01

ભારતમાં 2001ની વસતિગણતરી મુજબ 102 કરોડ જેટલી વસતિ હતી, જે આજે (2011માં) 121 કરોડ જેટલી થઈ છે. આમ, 18.14 કરોડનો વધારો થયેલ છે. વસતિવધારાને લીધે કેટલીક માનવસર્જિત સમસ્યાઓ પેદા થાય છે, જેમકે પર્યાવરણીય પ્રદૂષણ, વસતિની ગીચતાથી રહેઠાણ, પાણી, ખોરાક, તબીબી સેવાઓ, શિક્ષણ, રોજગાર, બેકારી, ત્રાસવાદ, ભ્રષ્ટાચાર વગેરે. એટલે વસતિવિસ્ફોટ રોકવા સરકારે નિયંત્રણકારી પગલાં લેવા પડ્યાં છે.

નિરક્ષરતા :

નિરક્ષરતા દેશના વિકાસને અવરોધતું મોટું પરિબલ છે. નવા વિચારો, શોધો કે જ્ઞાનને સમજવા સાક્ષરતા અનિવાર્ય છે. શિક્ષિત વ્યક્તિ સમજીને પોતાના વિચારો, અભિપ્રાયો, ખ્યાલો કે માન્યતાઓને અન્ય સામે અસરકારક રીતે રજૂ કરીને સમજાવી શકે છે. આઝાદી મળી ત્યારે દેશમાં નિરક્ષરતાનું પ્રમાણ ઊંચું હતું. પણ સરકારની શિક્ષણ પ્રત્યેની જાગૃતતાને લીધે સાક્ષરતા-દર વધતો જાય છે.

આટલું જાણો

ઓગણીસમી સદીમાં ભારતમાં સૌપ્રથમ પોતાના રાજ્યમાં સાક્ષરતા-દર વધારવા વડોદરાના મહારાજા સયાજીરાવ ગાયકવાડે પ્રાથમિક શિક્ષણ મફત અને ફરજિયાત કર્યું હતું.

ઉપાય :

આજે સમાજમાં નિરક્ષરતાનો લાભ ઉઠાવવાના ઘણા કિસ્સા જોવા-જાણવા મળે છે. માટે નિરક્ષરતા કલંકરૂપ છે, જેને દૂર કરવા ઘણી યોજનાઓ હાથ ધરાય છે. જેમકે, 6થી 14 વર્ષ સુધી મફત ફરજિયાત સાર્વત્રિક શિક્ષણ, શિષ્યવૃત્તિ, મધ્યાહ્ન ભોજન, પૂર્વપ્રાથમિક શિક્ષણ, કન્યાકેળવણીને લગતી ખાસ યોજનાઓ, આશ્રમશાળાઓ વિદ્યાદીપ યોજના, આદર્શ નિવાસી શાળાઓ, નિરંતર શિક્ષણ તથા હવે તો 2009થી R.T.E. (Right to Education) 'શિક્ષણપ્રાપ્તિનો હક' સૌને છે, અમલમાં મુકાયેલ છે.

ભારતના છેલ્લા પાંચ દાયકાઓની નિરક્ષરતા શોધો.

વસતિગણતરી વર્ષ	સાક્ષરતા ટકાવારી	નિરક્ષરતા શોધો.
1971	36.95	
1981	44.92	
1951	61.29	
2001	69.14	
2011	79.13	

મોંઘવારી :

પ્રવૃત્તિ			
ચીજવસ્તુ 1 લિટર / 1 કિગ્રા	પાંચ વર્ષ પહેલાંના ભાવ (₹.)	આજના ભાવ (₹.) જાણીને લખો.	% માં વધારો
દૂધ			
શુદ્ધ ઘી			
ખાંડ			
ગોળ			
ગેસ			
પેટ્રોલ			

જીવનજરૂરી વિવિધ ચીજવસ્તુઓ તથા અન્ય ચીજોના વધતા ભાવને સામાન્ય રીતે મોંઘવારી કહી શકાય. દૈનિક જરૂરિયાતની કેટલીક વસ્તુના ભાવવધારાની વિપરીત અસર જનજીવન પર જોવા મળે છે. એટલે મોંઘવારી એ આમપ્રજા માટે શિરદર્દ સમાન બની છે. મધ્યમવર્ગ કે મર્યાદિત આવકવાળા લોકો માટે જીવનવ્યવહાર ચલાવવો કઠિન બનતો જાય છે. મોંઘવારીની અસર આમપ્રજાને વેઠવી પડે છે. જીવનધોરણ નિમ્ન બનતું જાય છે. મોંઘવારીનો મુકાબલો કરવો સૌને માટે મુશ્કેલ બન્યો છે. દૈનિક જરૂરિયાતની વસ્તુના ભાવ વધવાથી વસ્તુ વિના પણ ચલાવી લેવું પડે છે.

ઉપાય :

કાળાબજાર, સંગ્રહખોરી અને વસતિવધારો મોંઘવારી માટેનાં જવાબદાર પરિબલો છે. તેને રોકવા નાગરિક તરીકે આપણે શું કરી શકીએ ? કરકસર અને સમજદારીપૂર્વક જીવનવ્યવહાર ગોઠવવો જોઈએ એ જ એનો ઉપાય હોઈ શકે.

પ્રવૃત્તિ

કેવા-કેવા પ્રસંગોમાં ખાદ્યપદાર્થોનો બગાડ થતો જોવા મળે છે ? તેની યાદી કરો...
તેને રોકવા નાગરિક તરીકે આપણે શું કરી શકીએ ?

ગરીબી :

ગરીબી એ આપણા દેશની ગંભીર સમસ્યા છે. દેશના મોટા ભાગના લોકો જીવનધોરણની પાયાની જરૂરિયાતો જેવી કે રોટી, કપડાં, મકાન, રોજગાર, શિક્ષણ, આરોગ્યથી વંચિત રહેતા હોય તેવી સ્થિતિને ‘ગરીબી’ કહેવાય છે. ગુજરાતમાં હાલ ગરીબીરેખા નીચે જીવતા લોકોનું પ્રમાણ 14.7 % જેટલું છે.

લોકોની ખરીદશક્તિ અને આવકના ધોરણના આધારે ગરીબીનો માપદંડ રચી શકાય છે. ભારતની પંચવર્ષીય યોજનાઓને કારણે શિક્ષણ અને આરોગ્યની સેવાઓ મળવા લાગી છે. ઉપરાંત ઉદ્યોગધંધાનો વિકાસ થયો છે અને રોજગારીની તકો મળતાં ગરીબીનું પ્રમાણ ઘટી રહ્યું છે. ટેકનોલોજી અને યાંત્રિક ખેતીથી લોકોની આવકમાં સુધારો થયો છે

આટલું જાણો

B.P.L = Below poverty line (ગરીબીરેખાની નીચે જીવતા લોકો)

જેમને પોષણયુક્ત આહાર મળતો નથી, ગંદા રહેઠાણમાં વસવાટ કરવો પડતો હોય, પૂરતી તબીબી સારવાર ન મળતી હોય, જે અભણ હોય, જ્યાં બાળકોને મજૂરી કરાવાતી હોય, તેવા લોકો ‘ગરીબીરેખા નીચે જીવતા લોકો’ કહી શકાય.

પ્રવૃત્તિ

તમારા ગામની પંચાયત કે નગરપંચાયતની મુલાકાત લઈ ગરીબીરેખા નીચે જીવતા B.P.L પરિવારોની સંખ્યા જાણો.

બ્રષ્ટાચાર :

સામાન્ય રીતે બ્રષ્ટાચાર એટલે જે વસ્તુ આપણા હકની કે અધિકારની હોય છતાં તે મેળવવા કે વાપરવા માટે આપણે કશુંક ચૂકવવું પડે તેને 'બ્રષ્ટાચાર' કહી શકાય. ટૂંકમાં, વ્યક્તિ સાથે બિનકાયદાકીય અનીતિભર્યો વ્યવહાર.

છેતરપિંડી, ભેટસોગાદો લેવી, લાંચરુશવત લેવી વગેરે સ્વરૂપે બ્રષ્ટાચાર જોવા મળે છે. જે સમગ્ર જનજીવનમાં વ્યાપકપણે પ્રસરી ગયેલો છે. કેટલાક લોકો અનૈતિક અને બેજવાબદારીપૂર્વક પોતાનો સ્વાર્થ સાધવા પોતાનાં પદ, સત્તા વગેરેનો ઉપયોગ કરી, બ્રષ્ટ આચરણનો આશ્રય લે છે; જે સમાજનું મોટામાં મોટું દૂષણ(કલંક) છે.

બ્રષ્ટાચારની અસરો : બ્રષ્ટાચાર અને લાંચરુશવતથી નીચેના જેવી અસરો જોવા મળે છે :

- માનવ-અધિકારોનો ભંગ થાય છે.
- રાષ્ટ્રનો વિકાસ અવરોધાય છે.
- નૈતિક મૂલ્યોનો હાસ થાય છે.
- મોંઘવારીને પોષણ મળે છે.
- કાયદાકાનૂન પ્રત્યે વિશ્વાસ ઘટે છે અને સગાંવાદ પોષાય છે.
- માનવીય વિશ્વાસ અને શ્રદ્ધા ઘટે છે.

ઉપાય : બ્રષ્ટાચારના દૂષણને દૂર કરવા 1988થી ભારત સરકારે કાયદાની જોગવાઈ કરેલ છે. 1964માં 'લાંચરુશવત વિરોધી બ્યુરો'ની રચના થયેલ છે, જે બ્રષ્ટાચારની તપાસ કરે છે. નાગરિકોને આ સમસ્યાના ઉકેલ માટેનું માર્ગદર્શન આપે છે.

પ્રવૃત્તિ

- લાંચ કે બ્રષ્ટાચાર સંબંધી વર્તમાનપત્રોમાં આવતાં સમાચારનાં કટિંગ્સ મેળવી ચર્ચા કરાવો. અંક બનાવો.
- તમારા જિલ્લામાં આવેલ લાંચરુશવત વિરોધી બ્યુરો કચેરીનું સરનામું મેળવો.

એક સંદેશ

- લાંચ લેવી કે લાંચ આપવી એ બંને બાબતો ગુનો બને છે.

આટલું જાણો.

બ્રષ્ટાચાર કે લાંચરુશવત નાબૂદ કરવા થયેલી જોગવાઈઓ તથા કાયદાઓને જાણો.

- નિયામકશ્રી લાંચરુશવત વિરોધી બ્યુરો, બંગલા નં. 11, ડફનાળા, શાહીબાગ, અમદાવાદ-380 004.
ફોનનંબર : 22860341-42-43. ઈ-મેઈલ : cr.acb.ahd.(a).gujarat.gov.in

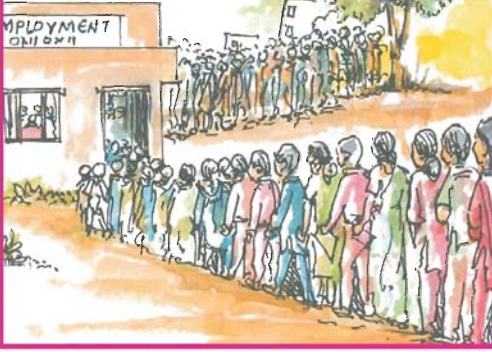

બેકારી (બેરોજગારી) :

આટલું જાણો ને વિચારો :

ભરતીની જગ્યાની વિગત	ભરતી માટેની ખાલી જગ્યાઓ	મળેલ ઉમેદવારોની અરજીની સંખ્યા
ઉચ્ચતર પ્રાથ. શિક્ષક	13000	1,50,000

રોજગાર વિનિમય કચેરી

8.2 આધુનિકતા અને બેરોજગારી

આજના વૈજ્ઞાનિક યુગમાં અદ્યતન ટેકનોલોજીથી બેકારીમાં વધારો થયો છે. જેમકે કમ્પ્યુટરાઈઝ્ડ કાર્યપ્રણાલીથી સારી ગુણવત્તાવાળું કામ ઝડપી બન્યું છે અને માનવીનું કામ યંત્રોએ ઉપાડી લેતાં બેકારી વધી છે. ગામડાંઓમાં ખેતીમાં યાંત્રિકીકરણ થતાં ખેતમજૂરો માટે રોજ-રોટીનો પ્રશ્ન વિકટ બન્યો છે. તેઓ કામની શોધમાં શહેર તરફ વળ્યા છે, જેથી ગામડાં તૂટતાં જાય છે. શિક્ષણનો વ્યાપ વધ્યો છે, પણ નોકરી કે રોજગારીની તકો પૂરી ન સર્જતાં પણ બેકારીનું પ્રમાણ વધેલ છે. શહેરોમાં વસતિગીચતા વધતી જાય છે, તેથી પાણી, રહેઠાણ, વાહનવ્યવહાર, સ્વચ્છતા, આરોગ્ય અને શિક્ષણ વિષયક પ્રશ્નો ઊભા થયા છે. ગંદાં વસવાટો અને ઝૂંપડપટ્ટી વધતાં અસામાજિક પ્રવૃત્તિઓ, બાળમજૂરી, નશાકારક ચીજોનું સેવન, માનસિક તાણ વગેરે સમસ્યાઓ ઝડપથી વધી રહી છે. 18 વર્ષથી ઉપરના જે લોકોને રોજગાર મળતો નથી, તેઓ બેકાર લોકોની ગણતરીમાં આવે છે.

ઉપાય :

આ સમસ્યાના નિવારણ માટે સમાજની કેટલીક સેવાભાવી સંસ્થાઓ તેમજ સરકાર દ્વારા ઘણી યોજનાઓ અમલમાં મુકાયેલ છે. જેવી કે (1) ખાસ આવાસયોજના (2) મફત શિક્ષણ (3) પીવાનું શુદ્ધ પાણી (4) સ્વચ્છતા (5) તબીબી મોબાઈલવાન સેવા (6) ગૃહઉદ્યોગો તથા હસ્તકલાને પ્રોત્સાહન આપવા લોનસુવિધા આપવામાં આવે છે તથા (7) પોષણયુક્ત આહાર યોજના જેવી પ્રાથમિક જરૂરિયાતને ધ્યાને લઈ ઝૂંપડપટ્ટીની કાયાપલટ કરવાના પ્રયાસ હાથ ધરાય છે.

પ્રવૃત્તિ

તમારા ગામ કે વિસ્તારમાં ચાલતા ગૃહઉદ્યોગો, હસ્તકલાકારીગરોની મુલાકાત ગોઠવી, ચર્ચા કરી નોંધ તૈયાર કરો તથા તેમની યાદી કરાવો.

આટલું જાણો

ગામડાંમાં ખેડૂતોને ખેતી અને પશુપાલનના વિકાસ માટે ઓછા દરની લોન તથા સહાય આપે છે, તેથી હરિયાણી ક્રાંતિ અને શ્વેતક્રાંતિ જોવા મળે છે, જેથી ખેતી અને પશુપાલન દ્વારા મળતું ઉત્પાદન વધેલ છે.

આતંકવાદ :

આતંકવાદ એ વૈશ્વિક સમસ્યા છે. આતંકવાદી પ્રવૃત્તિ એ રાષ્ટ્રની પ્રગતિમાં અવરોધક છે. શાંતિ, અમન, ભાઈચારો તથા દેશની આબાદીને ઇન્નભિન્ન કરવાવાળી હલકી મનોવૃત્તિની પ્રક્રિયા છે. આતંકવાદ એ મોટે ભાગે હિંસા અને ઘૃણા ફેલાવી લોકોમાં ભય પેદા કરે છે. આતંકવાદીનો ઉદ્દેશ કદાપિ પવિત્ર કે શ્રેષ્ઠ હોતો નથી.

મૂઠ્ઠીભર માણસો દ્વારા સંગઠિત અને આયોજનબદ્ધ રીતે કરવામાં આવતું એ જંગલી કૃત્ય છે; જેમાં બળજબરી, ધાક-ધમકી, હિંસા કે ત્રાસ આપવાનો વ્યવસ્થિત પ્રયોગ થતો હોય છે.

- આવું કૃત્ય કોઈ પણ સરકાર સમક્ષ પડકારરૂપ બને છે.
- આતંકવાદ એ બળપ્રયોગનું હાથવગું સાધન છે, તેથી કોઈ પણ સ્થળે લોકોને નિશાન બનાવવામાં આવે છે જેમકે ભૂતકાળમાં સંસદ પર થયેલો હુમલો, હોટલ તાજ પર થયેલી ઘટના, મુંબઈના બોમ્બબ્લાસ્ટ, અક્ષરધામ પરનો હુમલો વગેરે.
- આતંકવાદને કોઈ સગાવાદ નડતો નથી કે તેની કોઈ ભાષા કે ધર્મ નથી. ફક્ત વેરભાવને લક્ષ્યમાં લેવામાં આવે છે.

ઉપાય :

આતંકવાદનો સામનો કરવા આપણે હિંમત અને દક્ષતા કેળવીને મક્કમ બનવું પડશે. તેમજ ગુપ્તચર(જાસૂસી)તંત્રને વધુ કાર્યરત બનાવવું પડશે. સુરક્ષાદળોને જરૂરી સહકાર આપવાની જાગૃતતા કેળવવી પડશે. આમજનતાએ મુસાફરીમાં કે જાહેર સ્થળના મેળાવડામાં ચેતતા રહેવું અને ખોટી જાહેરાતો કે અફવાથી દૂર રહેવું જોઈએ. C.C.T.V. કેમેરા તથા મેટલ-ડિટેક્ટર જેવાં આધુનિક ઉપકરણોથી સુરક્ષાદળોને સજજ કરવાં જોઈએ.

આ ઉપરાંત પણ ભારતમાં રૂઢિચુસ્તતા, સાંપ્રદાયિકતા પ્રદેશવાદ-ભાષાવાદ, સીમાવર્તી સમસ્યા અને કુદરતી આપત્તિઓ બાદનું પુનઃવસન ને વ્યવસ્થાપન વગેરે બાબતો પણ સરકારને પડકારરૂપ સમસ્યા છે, તેનો તમે વિગતે અભ્યાસ કરજો. તેના ઉપાયો પણ તમારા શિક્ષકશ્રીની મદદથી તમે જાણજો.

સ્વાધ્યાય

1. નીચેના પ્રશ્નોના જવાબ લખો :

- (1) વસતિવિસ્ફોટથી કેવી-કેવી સમસ્યાઓ સર્જાય છે ?
- (2) નિરક્ષરતા નાબૂદ કરવા સરકારે કેવા-કેવા ઉપાયો કર્યા છે ?
- (3) ભાવવધારાથી આમપ્રજાને શી હાડમારી વેઠવી પડે છે ?
- (4) ગરીબીનો માપદંડ શું છે ?
- (5) ભ્રષ્ટાચારની વ્યાખ્યા આપો.
- (6) ઝૂંપડપટ્ટીમાં કેવી સમસ્યા ઊભી થાય છે ?
- (7) આતંકવાદની અસરો જણાવો.

2. ખાલી જગ્યા પૂરો :

- (1) તમામ સમસ્યાઓના મૂળમાં ..... જવાબદાર છે.
- (2) ચીજવસ્તુના ભાવવધારાને ..... કહેવાય છે.
- (3) આતંકવાદ એ ..... સમસ્યા છે.

3. યોગ્ય જોડકાં જોડો :

(અ)

- (1) વસતિવધારો
- (2) નિરક્ષરતાનિવારણ
- (3) ગરીબીનિવારણ
- (4) મોંઘવારીથી બચાવ

(બ)

- (1) R.T.E.
- (2) રોજગારીની તકોનું સર્જન
- (3) સમજદારીપૂર્વકનું જીવનધોરણ
- (4) તમામ સમસ્યાનું સર્જન